

Harel J

Štátny oblastný archív v Bytči

Životopisné údaje nášho archívu sú na začiatku veľmi podobné genéze ostatných archívov na Slovensku. Archív vznikol na základe Vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. Svoju skutočnú činnosť však začal až 2. mája 1955. Jeho predchodcom bol Krajský archív v Žiline, zriadený v zmysle výnosu Povereníctva vnútra v Bratislave z 29. septembra 1949.

Sídлом ŠOBA sa stal renesančný zámok z roku 1574. Historická budova a archív - to je dokonalá symbióza, v tomto prípade sa obnovila i historická kontinuita. Zámok už od čias jeho prvých majiteľov, Thurzovcov, bol miestom úschovy rozličných písomností, najmä o správe majetku. Túto tradíciu neporušovali ani neskorší majitelia objektu - Esterháziovci a Popperovci.

Archív mal územnú kompetenciu vtedajšieho Žilinského kraja, zberú oblasť s bohatou národnou a kultúrnou tradíciou. Teritórium (stredné Považie, Kysuce, Rajecká dolina, Orava, Liptov, Turiec), bohaté na historické udalosti, dalo základ hodnotnej pramennej báze archívu.

Fondy možno rozčleniť do siedmych základných skupín: fondy verejnej správy, súdnej správy, feudálnych rodov a panstiev, cirkevné, lesnej správy, hospodárskych organizácií a spolkov, zbierky, pozostalosti.

Vo veľkej skupine písomností orgánov štátnej správy sú najcennejšie fondy historických stolíc a neskoršie žúp Trenčianskej, Turčianskej, Oravskej a Liptovskej, štyri fondy verejnosprávnych výborov týchto žúp a fondy 22 slúžnovských úradov z ich teritória. Novšie verejnosprávne inštitúcie reprezentujú fondy Podtatranskej a Považskej župy z 1923 - 1928 a písomnosti župy Tatranskej a Trenčianskej z r. 1940 - 1945. Písomnosti uvedených fondov oboznamujú s historickým vývojom v župe prakticky na každom úseku života. Do tejto skupiny patria i písomnosti krajských orgánov a úradov z rokov 1949 - 1960, ktoré prevzal archív do trvalej úschovy po zrušení Žilinského kraja v roku 1960. Je to najmä materiál Krajského národného výboru v Žiline, Krajského výboru Slovenského národného frontu, Krajského výboru ČSM a pod.

Z justičnej správy sú významné pomerne ucelene zachované fondy súdov tzv. Bachovej éry, ako i písomnosti Krajských súdov v Ružomberku a v Trenčíne (1871 - 1949). V oboch fondoch krajských súdov sa zachovala firemná a komasačná agenda. Mladšie obdobie justičnej správy je zastúpené fondami Krajský súd v Žiline, Krajská prokuratúra v Žiline (1949 - 1960) a pod.

Tretiu skupinu tvoria archívy 12 feudálnych panstiev a 79 rodových archívov. Osobitnú pozornosť si zasluhujú panstvá Bytča - Strečno (1592 - 1950), Gbelany (1618 - 1943), Lednica (1575 - 1946), Považská Bystrica (1667 - 1912), Pruské (1330 - 1937), Teplička (1737 - 1912) a Oravský komposesorát (1442 - 1945). Z nich je najrozsiahlejší komposesorátny archív. Jeho neobyčajne zaujímavou súčasťou je thurzovská korešpondencia, ktorá obsahuje 4477 listov z rokov 1520 - 1626. Zaujímavé sú i písomnosti vzťahujúce sa na thurzovské majetky: bytčianske, oravské, lietavské a tokajské. Nemenej významné sú rodové archívy. Jedným z najrozsiahlejších je fond Ilešházi Trenčín (1270 - 1918).

Cirkevné archívy reprezentujú písomnosti františkánskych kláštorov v Pruskom a v Žiline, spolu so zbierkou cirkevných matrik. Z kláštorých fondov ucelenejší je archív kláštora v Pruskom, kde žil a pôsobil v rokoch 1733 - 1787 aj Hugolín Gavlovič. Zbierku cirkevných matrik tvorí 1426 zväzkov z rokov 1628 - 1955. V zbierke je uložená i druhá najstaršia matrika

na Slovensku. Je to matrika z Bytče, ktorá je vedená od roku 1628 a obsahuje o. i. veľmi cenné záznamy o evanjelickom gymnáziu, ktorého študenti pokračovali v univerzitnom štúdiu v Padove alebo vo Wittenbergu.

Zvláštny význam majú registratúry úradov pre správu štátnych a neštátnych lesov. Najcennejší je fond Riaditeľstva štátnych lesov v Liptovskom Hrádku, ktoré pôsobilo v rokoch 1851 - 1944 a spravovalo majetky aj v Tatrách. Obecné, urbárske a súkromné lesy podliehali štátnym lesným úradom a štátnym okresným lesným správam. Z písomnej produkcie týchto inštitúcií možno vyzdvihnúť lesné prevádzkové operáty, správy o stave lesov, výkazy o zalesňovaní a pod.

V šiestej skupine sú pozoruhodné písomnosti Liptovskej sekcie uhorského karpatského spolku v Liptovskom Mikuláši (1884 - 1918). Podľa stanov, účelom sekcie bol vedecký prieskum a sprístupňovanie krás Liptova. Cenné sú písomnosti Komitétu utečencov hornej Oravy a Spiša, ktorý účinkoval v rokoch 1944 - 1948 ale i písomnosti Družstva Demänovských jaskýň v Liptovskom Mikuláši (1922 - 1954).

Napokon do siedmej skupiny patrí napr. zbierka listín (1294 - 1848), z ktorých 71 pochádza z doby do roku 1526. Sú to donačné, majetkoprávne a erbové listiny, viažúce sa na územie bývalého Žilinského kraja.

Do tejto skupiny patrí aj písomná pozostalosť významného oravského prírodovedca Jána Matejca Revického (1877 - 1878), ako i písomné pozostalosti a osobné archívy rôznych osobností, ktoré archív získal súčasťou akvizíciu činnosťou.

Každá archívália je neopakovateľná a jedinečná. Napriek tomu mnohé z nich sa výrazne vynímajú, z nejakého dôvodu sa im pripisuje väčší význam. Vo fondoch bytčianskeho archívu sú unikáty bohato zastúpené. Na prvom mieste treba uviesť Liptovský register z roku 1391, ktorý patrí medzi najstaršie pamiatky župného písomníctva vôbec. Vznikol v súvislosti s falzifikátorskou činnosťou Jána Literáta z Madočian. Z jazykového hľadiska je významná slovenská listina lednického zemepána Bielika z roku 1435. Pozoruhodné, najmä svojim vyhotovením, sú viaceré erbové listiny, armálesy Jakabháziovcov (1557), Lamošovcov (1600) a ďalšie. Medzi kuriózne písomnosti patria denníky palatína Juraja Thurzu a jeho syna Imricha z rokov 1596, 1597, 1604, 1607, 1612 a 1617. Sú v nich rozličné zaujímavosti, ako napr. informácia o zemetrasení v Bytči 28. novembra 1607. Denník Juraja Thurzu z roku 1597 obsahuje aj opis jeho cesty do Benátok. Thurzovská korešpondencia má v mnohých smeroch európsky význam. Odosielatelia listov

patrili k vysokopostaveným hodnostárom doma alebo v cudzine. Boli to napríklad profesori univerzity vo Wittenbergu, saské knieža Ján Juraj, rakúske knieža Ernest, Gabriel Bethlen. Zachovali sa tiež listy, ktoré vlastnoručne písala Alžbeta Báthoryová. V urbári Lednického panstva sú záznamy o pustošení Púchovskej doliny Turkami v roku 1663, ako i zmienky o českých a moravských pobielohorských exulantoch. Medzi rarity archívu sa zaraďuje i zápisnica Liptovskej stolice z rokov 1710 - 1714, v ktorej je zaznamenaný súdny proces proti Jurajovi Jánošíkovi v marci 1713. Z početných unikátov z obdobia po páde feudalizmu, spomenieme len niektoré: mikulášske žiadosti slovenského národa (1848), zachované vo forme súdobej tlače, pozvánka na memorandové zhromaždenie v Martine (1861), stanovy Živeny (1869), zápisnica z II. valného zhromaždenia Matice slovenskej 3. augusta 1864, dokumenty o zrušení slovenských gymnázií z roku 1875 a pod.

Pramene archívu možno využiť v mnohých vedných odboroch. Zmeny v našej spoločnosti priniesli však i zmeny v pohľade na archívny materiál. Vzrástol počet bádateľov, ktorí využívajú archívne dokumenty pre praktické účely. Súvisí to najmä s realizáciou zákonov o rehabilitácii a reštitúcii. Hoci to na jednej strane znamenalo pre archív (samozrejme, nielen bytčiansky) nebývalý nárast návštev a správnej agendy, na druhej strane to prinieslo archívom i väčšie spoločenské ocenenie. Slová "ako dobre, že opatrujete tento archív..." sme v minulosti nepočuli veľmi často.

Mnohých bádateľov priviedol v poslednom období do archívu záujem o regionálne dejiny. Mestá a obce sa začali zaujímať o svoju históriu a najmä o erby, znaky. Mnohým starostom sme pomohli i pri riešení majetkovoprávných záležitostí obcí. Už tradične je v našom archíve využívaná zbierka cirkevných matrík. Tak ako postupne trošku klesá vlna záujmu o genealogické rešerše zo zahraničia, vzrastá počet domácich záujemcov. Vzrástol i počet žiadostí o jednotlivé matričné výpisy. Tieto doklady pomáhajú pri uplatňovaní majetkových nárokov, ale niektorým bádateľom potvrdzujú aj ich "modrú krv".

Tak ako mnohotvárne sú písomnosti nášho archívu, tak rôznorodé môže byť ich využitie. Dôkazom toho je široká škála tém, ktoré bádatelia uvádzajú v bádateľských listoch. V posledných rokoch sa nestáva, aby naša študovňa bola deň prázdna. V minulom roku v archíve študovalo 339 bádateľov, z toho 29 zahraničných, čo bol najvyšší počet medzi oblastnými archívami. Okrem toho sme vydali 2583 rôznych potvrdení, výpisov a odpisov.

Bádateľom je v študovni k dispozícii viac ako 180 zväzkov archívnych pomôcok, ktoré uľahčujú orientáciu po jednotlivých fondoch. Využívať môžu i bohatú archívnu knižnicu. Záujemcom vyhotovíme xerokópie z vybraných archívnych dokumentov. Archív má účelne vybavené fotolaboratórium. Jeho pracovníci sa v tomto období venujú mikrofilmovaniu matrík pre Genealogickú spoločnosť v Utahu v USA. Archív navštevujú nielen desiatky domácich a zahraničných bádateľov, ale každoročne pripravujeme aj viaceré exkurzie, najmä pre študentov. Dobré skúsenosti máme i s prípravou konkrétnych tematických seminárov podľa požadaviek učiteľov.

Práca nás, archivárov, nespočíva samozrejme len v preberaní, spracovávaní a sprístupňovaní archívnych písomností. Je to tiež množstvo konzultácií, spolupráca so školami, vedeckými a inými inštitúciami a pod. Samostatnú kapitolu našej práce tvorí predarchívna starostlivosť. Na tomto úseku riešime podobné problémy, ako všetci naši kolegovia. Pracovníčky, ktoré sa venujú tejto práci, evidujú cca 115 orgánov a organizácií. Celá naša činnosť bola poznačená ekonomickými zmenami v spoločnosti. Mnohé organizácie zanikajú, resp. menia organizačnú štruktúru. Predovšetkým zanikajúcim organizáciám sme venovali veľkú pozornosť. Vo väčšine prípadov sme plynule spolupracovali pri vysporiadávaní podnikových spisovní a archívov. Časť registratúry, ktorá spĺňala príslušné podmienky sa vyradila a odovzdala na spracovanie. Písomnosti charakteru "A", prevzal do trvalej úschovy nástupca, resp. náš archív. Často vznikol problém s umiestnením ešte "živej" registratúry v prípade organizácií, ktoré zanikli bez právneho nástupcu.

Metodicko - kontrolné prieskumy jednoznačne dokazujú, že spisová služba a podnikové archívy sú ešte stále vo väčšine podnikov na okraji záujmu. Snažíme sa formou rôznych opatrení túto situáciu zlepšiť. Podľa konkrétnych požiadaviek organizácií poskytujeme tiež metodickú pomoc formou osobných, resp. telefonických informácií.

Archív teda je nielen klenotnicou písomných prameňov, ktoré dokumentujú život predchádzajúcich generácií v celej svojej mnohotvárnosti, ale stáva sa aj dokumentačným a vedecko - informačným centrom.

Jana Kurucárová

Príručná archívna knižnica ŠOBA Bytča

So vznikom a činnosťou štátneho archívu úzko súvisí i postupné budovanie príručnej archívnej knižnice.

Literatúru sme získali, okrem bežných nákupov v kníhkupectvách, prevzatím knižníc žúp, súdov, Oravského komposesorátu a niektorých hospodárskych organizácií spolu s ich písomným materiálom.

K 31. 12. 1970 bolo zainventarizovaných 5364 zväzkov, k 31. 12. 1980 7222 zväzkov odborných kníh, zákonníkov i časopisov. Pre nedostatok miesta v knižnici množstvo kníh a časopisov bolo uložených neprehľadne vo viacerých depotoch a príručných registratúrach.

Začiatkom roku 1988 sme začali knižnicu postupne prebudovávať podľa smerníc pre správu odborných knižníc štátnych archívov, ktoré boli vydané pod č. SAS 661/26 - 1987. Najskôr sme uskutočnili revíziu zainventarizovanej časti (9105 Zv.). Z knižnice sme vyčlenili zbierky zákonov a nariadení, časopisy a tlač a vytvárali z nich samostatné zbierky pomocnej dokumentácie. Tieto máme osobitne a prehľadne uložené. Ich rozsah sa výrazne zvýšil po roztriedení literatúry uloženej v depotoch.

V súčasnom období samostatná zbierka časopisov je evidovaná i uložená podľa titulov, rokov a čísel (287 titulov), podobne i ústredná, regionálna a závodná tlač.

Zbierka zákonov a nariadení (cca 2000 zväzkov) obsahuje tereziánske a jozefínske zákonníky, staré kódexy, zákony, zbierky nariadení (Magyar törvénytár do r. 1913, Codex hungaricus 1687 - 1917, Törvények gyűjteménye 1865 - 1917, Rendeletek tára 1867 - 1917), ako i zákonníky, rôzne vestníky a podobne od r. 1918 po súčasnosť.

Staršia beletria, vyčlenená pri triedení kníh a novšia získaná z povinných výtlačkov v 50 - tých rokoch (spolu 809 zv.) tvorí samostatnú skupinu v rámci odbornej knižnice.

Po prebudovaní knižnice sme získali prehľadnosť a priestor pre uloženie ďalších kníh. Od roku 1988 sa počet zainventarizovaných odborných kníh zvýšil na 11 090. Tento počet sa zvýši po inventarizácii kníh, ktoré sú t. č. súčasťou osobných písomných pozostalostí. Okrem toho doteraz sme neroztriedili, pre nedostatok priestoru i času, všetky knihy prevzaté s fondom Oravského komposesorátu.

Knihy uchovávané v našej knižnici majú rozmanitú informačnú hodnotu a mnohé z nich sú vzácne a zriedkavo sa vyskytujúce. Okrem základných všeobecných encyklopédií, príručiek, lexikonov (Pallas, Revay,

Mayer, Franklin), náučných slovníkov (Ottov), príručiek k dejinám archívnictva i pomocných vied historických, rozsiahlej našej i svetovej dejepisnej literatúry všetkých vývojových etáp, župných monografií atď., uchovávame cenné zemepisné atlasy z roku 1746,(1776), 1892, 1906. Za najstaršiu knihu považujeme inkunábulu L. Lemnia: De miraculis occultis naturae, vydanú v Antverpách roku 1581. Z oblasti cirkevných dejín máme 82 zväzkov patológie (Migne, J. P.: Patrologiae latinae z rokov1844 - 1890 a Patrologiae graecae z rokov1862 - 1904), z oblasti práv napríklad Tripartitum Š. Werbőczyho z roku 1696 a 1740, Magyar jogi lexikon I - IV z rokov1898 - 1907. Zaujímavé knihy sú v taliančine, ktoré poskytujú údaje o tokoch, kanáloch, prieplavoch i cestách v Benátkach a Miláne z rokov 1832 - 1833. Bohato ilustrované sú napr. kniha o Árpádovcoch z roku 1907 (Árpád és az Árpádok) a umení (Moderne Kunst, asi r. 1900). Uchovávame i základné dielo-M. Belu(Notitia Hungariae novae I - IV z rokov 1735 - 1737, 1742) i s dodatkom z roku 1740.

Orientáciu a informácie o knižničnom fonde poskytujú neúplné staršie katalógy vypracované v 80 - tych rokoch a nové knižničné katalógy, menný a systematický, ktoré sú v štádiu dokončenia. Z celkového množstva 11090 inventarizovaných kníh je toho času skatalogizovaných 10417. Tieto sa vyhotovujú podľa už citovaných smerníc a knižničný fond dostatočne sprístupnia. Nové katalogizačné záznamy bude možné použiť i pri vkladaní knižných údajov do databázy počítača.

Odborná archívna knižnica i zbierky pomocnej dokumentácie sú využívané predovšetkým pracovníkmi archívu, prezenčnou formou bádateľmi v študovni a výnimočne i absenčnými pôžičkami. Spôsoby výpožičiek sú zakotvené v knižničnom poriadku (jeden slúži študovni, druhý upravuje interné využívanie knižnice).

Pri triedení kníh boli vyčlenené duplicitné a multiplicitné knihy, časopisy, zákonníky a regionálna tlač (úradné noviny žúp). Ich zoznam na požiadanie v prípade záujmu môžeme poskytnúť iným archívom.

Františka Hrtánková

Z DOMOVA

*Slávnostné otvorenie Štátneho okresného archívu v Poprade -
Spišskej Sobote*

Dňa 12.5.1995 bol slávnostne otvorený Štátny okresný archív v Poprade - Spišskej Sobote. Na úvod zazneli klarinety detí LŠU v Poprade. Hostí privítala a slávnostný príhovor predniesla prednostka OÚ Mgr. Eva Grossingerová, ktorá spolu so štátnym tajomníkom MV SR Ing. Pavlom Kačicom prestrihnutím pásky archív otvorila. Potom riaditeľka ŠOKA Božena Malovcovej odovzdala symbolický kľúč od budovy so slovami: "Starajte sa o archív aj naďalej tak, ako ste to robili doteraz." Pri vstupe do budovy pracovníčky archívu oblečené v krásnych štrbských krojoch vítali prítomných chlebom a soľou podľa starodávneho slovanského zvyku. Vo foyeri, ktorý vznikol rekonštrukciou prejazdu do dvora, slávnostný akt pokračoval básňou Proglas od Konštantína, hudbou na akordeónoch v podaní detí LŠU a slávnostným príhovorom PhDr. Petra Kartousa, CSc., riaditeľa odboru archívnictva a spisovej služby pri MV SR. V ňom vyzdvihol prácu popradských archívárov a nezabudol ani na nestora archívnictva 83-ročného Františka Vicianu. Za zásluhy pri dokončení rekonštrukcie dvoch meštianskych domov pre účely ŠOKA v Spišskej Sobote boli Križkovou medailou vyznamenaní: Mgr. Eva Grossingerová, prednostka OÚ, Ing. Štefan Kubík, primátor mesta Poprad, Edita Sedláková, vedúca referátu TEP pri OÚ a Božena Malovcová, riaditeľka ŠOKA. Medaily odovzdal štátny tajomník MV SR Ing. Pavol Kačic a riaditeľ sekcie verejnej správy MV SR JUDr. Stanislav Bečica spolu s PhDr. Petrom Kartousom, CSc. a PhDr. Elom Slobodom. Potom riaditeľka ŠOKA Božena Malovcová v príhovore oboznámila hostí s históriou popradského archívu a peripetiami pri dokončení rekonštrukcie a pozvala prítomných na prehliadku archívu. Po prehliadke nasledovalo v prednáškovej sále spoločenské posedenie. Slávnostného otvorenia sa zúčastnili okrem spomenutých hostí zástupcovia MV SR - odboru archívnictva, Slovenského národného archívu, štátnych oblastných a okresných archívov z východného Slovenska, prednostovia Obvodných úradov okresu Poprad, zástupcovia kultúrnych inštitúcií.

Dva meštianske domy rekonštruované pre ŠOKA sú zapísané v Štátnom zozname nehnuteľných kultúrnych pamiatok. Objekty sú situované v západnej časti námestia. Meštiansky dom č. 1172 pochádza z 1. polovice 17. storočia, barokovo bol upravený v 2. polovici 18. storočia. Meštiansky dom č. 1173 vznikol v 18. storočí spojením dvoch renesančných domov z 1. pol. 17. storočia a 1. pol. 16. storočia. Dvorové renesančné krídlo je z roku 1678.

V budovách sú zachované klenby, pôvodný drevený strop z pol. 17. storočia, trám z roku 1644, fresky, tzv. čierna kuchyňa. Návštevníkom sa ponúka pohľad na život v stredoveku. Niekedy boli obytné priestory na prizemí a na poschodí boli sypance. Pamiatkou na toto obdobie je aj spomínaný trám, na ktorý sa pravdepodobne vešalo šatstvo, prípadne poľnohospodárske náradie alebo potraviny. V súčasnosti sú na prizemí depoty a na poschodí v prednej časti kancelárie, bádatelňa, knižnica, prednášková sála so zachovanou freskou a trámovým stropom. Kancelárie sú vybavené počítačovou sieťou pre 6 pracovníkov a laserovou a ihličkovou tlačiarňou. V depotoch sa využili klasické regále, pretože klenby často siahajú do výšky 3,5 m. V archíve je nákladný výtah.

Pracovníci archívu museli celé sťahovanie zvládnuť za 3 týždne. Pri triedení a ukladaní im účinnú pomoc poskytli archivári zo ŠOBA Levoča. V súčasnosti má každý dokument svoje miesto, v rámci fondov nás však čaká veľa práce a triedenia. Je to však už práca radostná a veríme, že autá s popradskými archívnymi dokumentami sa navždy zastavili a už nikdy sa nebudeme musieť sťahovať. Od roku 1990 sme sťahovanie zvládli dvakrát a vravíme: **STAČILO!!!**

Božena Malovcová

PS: Redakcia, výbor SSA blahoželá v mene Spoločnosti slovenských archivárov a verí, že popradských archivárov, ktorí budú mať dobré podmienky pre prácu, v krátkom čase na týchto stránkach vystriedajú ďalšie podobné dobré správy.

45. výročie barbarskej noci

Pán kardinál Ján Chryzoston Korec, nazval noc z 13. na 14. apríla 1950 v Československu, barbarskou nocou. Je známe, že v túto osudovú noc bola zlikvidovaná väčšina mužských kláštorov bývalým režimom.

V rámci spomienky na 45. výročie uvedenej tragédie, usporiadal Biskupský úrad v Nitre, Ústav dejín kresťanstva na Slovensku, Spoločnosť Božieho Slova Nitra - Kalvária a Cyrilometodská bohoslovecká fakulta - Teologický inštitút v Nitre, sympóziu v Nitre 26. apríla 1995.

Zaujímavá a prínosná bola prednáška nášho člena Dr. Jána Dubovského: Hodina H akcie K (likvidácie kláštorových komunít) a jej dôsledky. Prednáška vo forme štúdie výjde v zborníku zo sympózia.

Dr. J. Dubovský sa tejto problematike venuje od roku 1990 a to formou novinových článkov, prednášok, referátov na seminároch a sympóziách, ako aj formou štúdií. V zborníku Trnavskej univerzity - Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku (Trnava 1993), mu vyšla prehľadná štúdia: Likvidácia kláštorových komunít na Slovensku v rokoch 1949 - 1960 (s. 123 - 136), v Duchovnom pastieri (Revue pre teológiu a duchovný život, roč. 56, č. 4, apríl 1995, s. 169 - 177) publikoval štúdiu - Plán likvidácie mužských rehoľí na Slovensku v akcii K.

Uvedené príspevky budú podkladom pre pripravovanú historickú monografiu z archívnych prameňov o likvidácii mužských i ženských kláštorových komunít na Slovensku v rokoch 1949 - 1960.

Aktívna účasť Dr. J. Dubovského na štúdiu najnovších cirkevných dejín a jeho práca, by mala byť podnetom aj pre ostatných archivarov, ktorí sa zaujímajú o túto problematiku a bolo by pre nich pomere jednoduché sprístupniť archívne pramene príslušných archívnych fondov pre historickú obec a celú našu spoločnosť.

redakcia

Dvadsať rokov Heraldickej komisie

Na počiatku bola veda. Presnejšie sigilografické a heraldické práce J. Nováka, I. Chalupického, J. Šimončiča, J. Fojtíka a ďalších archivárov, ktorých práce vydávala najmä Archivná správa. Práve na jej pôde neskôr vznikla dnes

jubilujúca heraldická komisia.

Bezprostredným impulzom pre vznik tohto poradného heraldického orgánu bolo konštatovanie, že zbytočné sú teoretické práce, ak život necháme ísť svojou cestou. Načo odhaľovať bohatstvá našej mestskej a obecnej symboliky, ak si mestá kladú do svojich erbov červené hviezdy a ozubené kolesá. Naliehavo sa ukazovala potreba vytvorenia čohosi, čím by bolo možné ovplyvňovať prax a tak vznikla myšlienka utvoriť heraldickú komisiu. Myšlienku, ktorá vyšla z Filozofickej fakulty UK podporili všetky oslovené štátne a vedecké inštitúcie a tak sa 27. mája 1975 mohlo konať ustanovujúce zasadnutie Heraldickej komisie Ministerstva vnútra.

Komisia na začiatku nemala ešte podrobne rozpracované metódy svojej práce, tie sa utvárali len postupne. Od začiatku však kládla dôraz na historickosť, teda na nadväzovanie utváraných erbov na historické pečatné znamenia miest. Historickosť bola tiež hlavným argumentom proti agresivite symboliky, majúcej v mestských erboch vyjadrovať tzv. socializmus. Dnes už vari ani nemá zmysel pripomínať s akou nepredstaviteľnou argumentáciou sa komisia stretávala zo strany mestských úradníkov a straníckych funkcionárov. Spomienky tých, čo boli pri tom, dnes už znejú ako z iného sveta.

Výsledky pätnásťročného úsilia komisie prezentuje publikácia - Kartous, P.- Novák, J.- Vrteľ, L.: Erby a vlajky miest v Slovenskej republike. Pripravená bola ešte pred prevratom, no vďaka niektorým technickým komplikáciám kniha vyšla až v r. 1991.

V roku 1991 vydal minister vnútra nový štatút komisie, ktorým rozšíril jej pôsobnosť v podstate na všetky oblasti heraldickej tvorby. Zároveň sa na ministerstve konštituoval Heraldický register Slovenskej republiky a po vyše pätnástich rokoch sa konečne vytvorili aj personálne podmienky na zabezpečenie heraldickej agendy ministerstva.

V niektorých štátoch je zaužívaná prax udeľovania erbov panovníkom, či povereným heraldickým úradom. I u nás sme zaznamenali

hlasy, volajúce po tom, aby sa mestám a obciam erby udeľovali. Dosať sa tak nestalo. No možno povedať, že kredit, ktorý komisia vo verejnosti má, je azda cennejší ako rozhodovacia právomoc. Mestá a obce spravidla prijímajú odborné stanovisko komisie, ktoré je zárukou heraldickej správnosti prijatého erbu a chápu význam heraldického registra, ktorého cieľom je ustrážiť individualitu ich symboliky, vylúčiť možnosť používania rovnakého symbolu rôznymi subjektmi, vytvoriť banku údajov o už prijatých erboch a vlajkách, ustáliť ich podobu, obmedzovať po každých komunálnych voľbách hroziace zmeny a úpravy symboliky, teda prijaté erby tezaurovať a ochraňovať.

Heraldika je všade vo svete spätá s archívmi. Vo všetkých heraldických kolégiách, spoločnostiach, komisiách, akadémiách, či heroldiách, majú archivári spravidla dominantné postavenie. Je to tak i u nás, ako o tom svedčí nielen pôsobenie našej komisie na odbore archívniectva, ale i to, že väčšina jej členov sú archivári a že desiatky ďalších archivárov možno bez nadsádzky považovať za jej externých členov. Heraldická komisia je tak neodmysliteľnou súčasťou nášho archívniectva - iste práve v tom tkvie tajomstvo jej odbornosti, stabilnosti a vysokého spoločenského kreditu. Nuž, na prahu jej tretieho desaťročia, zdvihňime, priatelia pohár...

Laco Vrteľ

ZO SVETA

210 rokov archívu vo Ľvove

V dňoch 17. - 19. mája 1995 sa konali vo Ľvove oslavy 210. výročia založenia Centrálného historického archívu. Osláv sa zúčastnili domáci i zahraniční archivári, predovšetkým z krajín bývalého ZSSR, ale aj z Poľska, Slovenska a Rakúska. Súčasťou osláv bol teoretický seminár o využívaní a ochrane archívnych dokumentov, prehliadka archívu, výstavka najcennejších listín, máp, kníh a exkurzia po historických pamiatkach okolia Ľvova.

Ľvovský historický archív sídli v centre mesta, umiestnený je v budove bývalého Bernardínskeho kláštora, postaveného v renesančnom slohu na začiatku 17. storočia. Ako centrálny archív Západnej Ukrajiny obsahuje 750

fondov z rokov 1233 - 1945, celkove 12 000 b. m. Nachádzajú sa v ňom materiály z obdobia Haličsko - Volyňského kniežatstva, fondy centrálnych úradov obdobia staropoľského (XIV. - XVII. st.), rakúskej vlády v Haličsku (1772 - 1918), ruskej okupácie (1914 - 1915), Ukrajinskej národnej republiky (1917 - 1921), poľské medzivojnové obdobie (1918 - 1939), nevelké fondy dokumentov sovietskeho obdobia (1939 - 1941) a obdobia nemeckej okupácie (1941 - 1944).

Z najstarších čias sa zachovalo veľké množstvo listín (1233 - 1880) - ako medzištátne zmluvy, pápežské buly, privilégia kráľov a kniežat cirkvi, mestám, cechom a pod. Veľký celok tvoria knihy mestských a krajinských súdov (1423 - 1784) v počte 6 500, odrážajúce históriu Haličska, ďalej pozemkové knihy, katastre a matriky. Zaujímavé sú i fondy cirkevných pôvodcov, napr. fond Gréckokatolíckeho konzistória. Medzi najrozsiahlejšie fondy patrí fond Magistrátu mesta Lvova (1382 - 1787) s množstvom listín, mestských kníh, ktoré sú prameňom poznania dejín mesta. Okrem toho sú tu uložené magistráty ďalších miest Západnej Ukrajiny.

Spomínaný archívny materiál je pre potreby bádateľov sprístupnený formou archívnych pomôcok, je veľmi starostlivo uložený a udržiavaný vo výbornom stave.

Na záver chceme Lvovským kolegom zablahoželať k výročiu vzniku archívu a popriať im veľa osobných a pracovných úspechov.

Miloslava Bodnárová

KOLEGA ARCHIVÁR LAO-C'

Ľudstvo už dávno fascinujú myšlienky jednej z najväčších postáv starovekej čínskej filozofie - Lao-C'. Každého archivára však táto postava zaujme o to viac, že Lao-C' bol vlastne našim kolegom, archivárom. Aj Vás to, milí kolegovia, napíňa hrdosťou?

Pravda, o jeho archívnej práci sa veľa nevie. Podľa tradičného názoru bol vrchným archivárom cisárskeho dvora, ktorý vtedy (na prelome 6.-5.stor. pred Kr.) sídlil v meste Lo-Jang v centrálnej provincii Ho-Nan. Stránil sa ľudí

a v tichosti sa venoval zvereným dokumentom - dnes by sme povedali sprístupňovaniu a bádateľskej agende.

Podľa novších výskumov však patril k tým stovkám archivárov cisárskeho dvora, ktorí putovali po ríši a zbierali dokumenty, určené na uloženie do cisárskeho archívu. Či sa nám to páči, alebo nie, zdá sa, že archivár Lao-C* pôsobil aj na úseku predarchívnej starostlivosti. (por. *predslov M.Čarnogurskej v práci Lao-C*: O Ceste Tao a Jej tvorivej energii TE, Hevi, Bratislava 1993, s.7*)

Podľa najrozšírenejšej verzie rozprávania o jeho živote archivár Lao-C* ťažko znášal intrigy, politické spory a hádky, ktoré doliehali - ako vždy - aj na prácu archivára. Unavený ľudskou hlúposťou sa rozhodol z archívnych služieb vystúpiť a utiahnuť sa do ústrania.

Prečo na cestu do samoty nepoužil koňa, ale čierneho vola, nie je dosiaľ spoľahlivo objasnené. Jestvujú názory, podľa ktorých archivári nikdy nezarábali toľko, aby sa zmohli na koňa, iní bádatelia sú tej mienky, že na pokojnom volskom chrbte sa počas cesty lepšie filozofuje a ďalší zastávajú názor, že vôl mu mal vždy pripomenúť bývalých svojich nadriadených, keby sa ho zmocňovalo pokušenie vrátiť sa na cisársky dvor.

Tichým odchodom archivára Lao-C* do pustatiny by ľudstvo prišlo o jedného z najväčších mysliteľov všetkých čias. Zasiahla však náhoda a štátna moc. Keď pútnik prišiel do stráženého horského priesmyku Han-Kuo, spoznal ho službukonajúci strážnik, ktorý sa s ním zoznámil - ako sa zdá - pri niekdajšej odbornej archívnej prehliadke písomností strážnej stanice. Strážnik, predesiac sa, že odchodom mudrca odíde aj jeho múdrosť zadržal ho s tým, že ho prepustí, až keď vzdelanec spíše svoje myšlienky a nechá ich na strážnici.

Lao-C* chtiac - nechtiac, sadol si na zem, namočil štetec do tušu a začal kresliť znaky písma na tenké bambusové doštičky. Tých znakov napísal 5 000 a keď skonštatoval, že napísal všetko, čo napísať mal, strážnik ho prepustil, rozlúčil sa s ním a záznamy odovzdal svojim nadriadeným. Mudrc

pokračoval v ceste na západ, kde ho o čosi neskôr vraj navštívil iný čínsky veľikán - Konfucius, aby s ním konzultoval istý filozofický problém.

Tao te Ťing, čiže Kniha o Ceste a Cnosti bola dlho v úzadí, no o 400 rokov cisár vydal výnos, ktorým sa zriadilo osobitné kolégium na štúdium tohto základného spisu učenia taoizmu. Dodnes už vznikli celé knižnice prekladov, traktátov, komentárov, rôznych interpretácií a interpretácií tohto filozoficky mimoriadne hlbokého textu. Žiadny bádateľ však dodnes nenašiel odvahu aby vyhlásil, že bezo zvyšku pochopil hlboký zmysel myšlienok archivára Lao-C'.

A aké ponaučenie prináša príbeh o Lao-C'?

- 1. v archíve síce nemožno zbohatnúť, možno tu však zmúdiť**
- 2. ak archivára prinútiť, ukáže sa, že vie písať.**

A, dodajme, ak písať bude, potom aj o ňom azda bude, keď jeho už nebude, platiť posledný verš 33.kap. odkazu Lao-C'.

Spoznať iné - to je poznanie,

spoznať seba - to je osvietenie!

Zvíťaziť nad inými - to je sila,

Zvíťaziť nad sebou - je to mohutnosť!

Vedieť sa uspokojiť - to je pravé bohatstvo,

Byť neochabujúci vo svojom konaní - to je pravá vôľa!

Nevzdávať sa toho, akým mám byť - to je vytrvalosť!

A potom zomrieť a nepominúť - to je dlhovekosť!

Podľa prekladu M. Čamogurskej pripravil Laco Vrteľ.

DISKUSIA

Ke otázky vedeckovýskumnej činnosti v štátnych okresných archívoch

Dňa 25. apríla 1995 sa konal v kongresovej sále SNA v Bratislave seminár Spoločnosti slovenských archivárov na tému: Vedeckovýskumná

práca v archívoch. Po fundovanom referáte a troch koreferátoch k téme, som vystúpil aj ja, aspoň s pár myšlienkami, k otázke vedeckovýskumnej činnosti v štátnych okresných archívoch.

V prvom rade som upozornil, že aspoň sčasti som o problematike referoval na sympóziu o identite archivára v Rajeckých Tepliciach 30. 5. - 1. 6. 1994: Archivár v regióne (stat' uverejnila Slovenská archivistika, 29/1994, č. 2, s. 29 - 38). Dobrá práca archivára v regionálnom archíve - okresnom i oblastnom, spočíva dnes hlavne na dvoch pilieroch - na odbornom a vedeckom sprístupňovaní archívnych fondov a na zaangažovaní sa na regionálnej historiografii. Práve cez tieto činnosti si štátne okresné archívy získali a získavajú kredit, úctu, obdiv a pevný zástoj. Len ten archív sa presadí, ktorý to dokáže. Aj ja tvrdím, že prioritou v štátnych (regionálnych) archívoch nie je veda (v archíve), ale špecifická vedeckovýskumná činnosť na archívnom fonde. To platilo a platí stále.

Problémom je však istá **diskriminácia** odborných archivárov v štátnych okresných archívoch, keď v archívnom zákone i jeho novele sa odborné a vedecké spracovanie archívnych fondov prisudzuje iba SNA, ŠUBA a ŠOBA. **Štátnym okresným archívom sa "blahosklonne" dovoľuje archívne fondy spracovať len odborne.**

Nik ešte nestanovil špecifickú diferenciu medzi archívnu prácou odbornou a vedeckou (vedeckovýskumnou). A nazdávam sa, že ani výsledky spracovania archívnych fondov - inventáre, katalógy, rozborý nenesú jasné stopy tohoto triedenia. **Veď akýže je (má byť) rozdiel medzi odborným a samostatným odborným archivárom v jednotlivých typoch štátnych archívov, ak majú vysokoškolské odborné vzdelanie?** Aj v štátnych okresných archívoch vznikli a vznikajú kvalitné inventáre, dobre porovnateľné s inventármi pracovníkov SNA a ŠOBA. Tak prečo potom tá diskriminácia? Kvôli systemizácii, platom?! Veď práca v štátnych okresných archívoch je zjavne náročnejšia, než v oblastných archívoch a znesie porovnanie aj s výsledkami práce v SNA. **Stojí to za zamyslenie a čin!**

Vedecké spracovanie archívnych fondov pozostáva v študijne náročnej príprave. Tá si vyžaduje vybudovať si v archíve príslušný servis: tzv. správnu knižnicu (knihy k dejinám správy), získať administratívne lexikony, encyklopédie, zbierky zákonov, úradných vestníkov, dejiny práva, správy, štatúty, odborné časopisy. Treba ďalej s osobitným citom sústavne budovať tzv. zbierku "Spis o fonde". Kto to zanedbá, stráca veľa. A vôbec - budovať si Spis o fonde je príkazom a je k tomu i návod.

Boli časy, boli, keď sme mali radosť z každého uverejneného článku a štúdie o spracovaní archívnych fondov, o rozboře archívnych fondov a dobré smernice o inventarizácii či katalogizácii fondov. Na tom pracovali odborné skupiny v rámci tzv. poradného zboru. Dnes práca tohto druhu ustala. Vraj nie je treba nových smerníc, lebo máme vzdelaných archivárov a nemožno ich podceňovať. Pekné, ale nie presné (a ani presvedčivé - pozn. redakcie). **Práve dnes, pri zavalení štátnych archívov premiérou administratívno - správnej práce, by smernice k spracovaniu nových významných archívnych fondov boli veľkým prínosom. A konečne, v čase zavádzania výpočtovej techniky do štátnych archívov je azda nutné čím unifikovanejšie klasické spracovanie archívnych fondov.**

Nie je hambou robiť inventáre podľa predom vypracovaných kolektívnych smerníc. Nech sú len kvalitné, nech sú výsledkom vedeckovýskumnej práce a potom bude aj fond spracovaný odborne.

K tejto práci volám archivárov, ktorí už dobre poznajú archívny chlieb, ale ešte majú dosť životného elánu. To je tá pravá parketa pre Vás aj k inej vedeckovýskumnej práci a či vede v archíve.

A dôležitá je aj kooperácia medzi jednotlivými typmi štátnych archívov. Tá nikdy nebola dostatočná. Dnes je ešte horšia.

Odcudzili sme sa a je evidentné, že aj jednotlivé archívy poškudujú po ulite.

Sú archívne fondy, ktorých dokumenty by mali poznať archivári všetkých troch stupňov štátnych archívov, aby mohli správne informovať žiadateľov. Som presvedčený, že mnohé z nenájdenných dokumentov, požadovaných fyzickými a právnickými osobami, by sa azda našli, keby sme mali akéhosi tlačou vydaného sprievodcu po fondoch výslovne personálneho charakteru. Konkordancia takýchto dokumentov a častí fondov by nám nesmieme prospela. Už pred desaťročím sa v tejto problematike začalo, ale efekt? Tuším, žiadny.

Ten výdych a oddych od prevratových novembrových dní roku 1989 je už trochu dlhý.

Ján Dubovský

KNÍŽNÉ NOVINKY

Genealogické a heraldické listy XV., 1995, č. 1 - 2, s. 48.

Zborník prác Českej genealogickej a heraldickej spoločnosti v Praze, určite nemusíme osobitne predstavovať. Sú v ňom uverejnené výsledky bádateľskej činnosti jej členov. V uvedenom čísle si môžete prečítať: Požár na Křivokláte roku 1643 (Dr. Václav Elznic), Ve službách hrabat Sporcků (Ing. Ctirad Rakušan), Světská knížata v rámci českého státu před husitskou revolucí (Pavel Sedláček), Dokládání českých přistěhovaleckých příchodů (Leo Baca), Německá josefínská kolonizace v Čechách a genealogie (PhDr. Vladimír Kristen), Kropáčovský erbovní vývod v Hranicích (Jiří J. K. Nebeský).

Genealogicko - heraldický hlas 5., 1995, č. 1, s. 48.

Sme radi, že sa heraldici a genealógovia intenzívnejšie zaujímajú aj o archívy - pre nich prvotný zdroj poznania. Svedčí o tom príspevok L. Ružičku: Štátny oblastný archív v Košiciach. Čitateľov môžu zaujať aj štúdie I. Grausa - Odpisy bansko-bystrických ev. a. v. matrik z rokov 1551 - 1611, A. Fialu - Kráľovná Barbora, rod Celjských a ich erby vo vzťahu k Slovensku, Z. Ďurišku - Pôvod a príbuzenské vzťahy Hroboňovcov. V heraldickom albume predstavuje P. Horváth - Supralibros Mateja Bela. S maliarkou, ilustrátorkou, heraldickou výtvarníčkou, výtvarnou pedagogičkou Dragicou Vrteľovou sa môžete "zoznámiť" v portrétoch. A. Grečylo informuje o Ukrajinskej heraldickej spoločnosti, M. Eliáš s rukopisným časopisom slovenských dobrovoľníkov Shoda na mori z r. 1917. Z pocitov pri rodinnom stretnutí rodiny Kňaze sa vyznáva spisovateľ Ladislav Ťažký.

Radi Vás upozorňujeme na pokračovanie akcie **Prepis náhrobných nápisov** a na súťaž **Najlepšie genealogické práce roka 1995** (do 1. 9. 1995).

Vondruška, V.: Katovny a mučírny, Nakladatelství Svoboda Libertas, 1993, s. 71.

Upútala ma táto kniha a zároveň prekvapila. Preto Vám ju chcem, aj keď v časovom odstupe, priblížiť. Je prvou v rade M inulosť od uvedeného vydavateľstva. Populárno - vedeckou formou sa čitateľ zoznamuje so všetkým, čo sa týka väzenia, mučiarí, pranierov, popravisiek a samotného

zamestnania - kat. Autor vychádza z publikovaných prameňov od 13. storočia, predovšetkým českých, ale nevyhýba sa ani európskemu kontextu. Racionálny prístup zabráňuje "vyrobiť" z knihy lacný bestseller, no aj "ortodoxnému" historikovi niekedy "dobro padne" iný pohľad na ťažko skúšanú minulosť. V knihe sú využité aj prepisy archívnych dokumentov. Napr. v kapitole Mučímy, sa môžete zoznámiť s najbežnejšími spôsobmi mučenia a mučiacimi nástrojmi. Po prečítaní tejto knihy, ktorá je doplnená dobovými ilustráciami, som si však uvedomila, že akčné filmy sú žiaľ iba slabším odvarom histórie a jej obsah by mal skôr slúžiť ako memento!

Zuzana Kollárová

SERVIS

 27. mája 1995 Spišský dejepisný spolok, Nadácia A. Tunegu, Hans Seidel Stiftung, Konferencia politických väzňov na Slovensku uskutočnila vedeckú konferenciu na tému: **O násilnostiach komunizmu na Spiši**. Z programu - Porušovanie ľudských práv na Slovensku v období komunistickej totality (JUDr. Ján Čarnogurský), Protikresťanská politika komunistickej strany (Doc. Dr. Ivan Chalupecký), Spišský biskup Ján Vojtaššák (Jaroslav Kaník), Levočská vzbura v roku 1949 a levočské púte (Prof. Eduard Pavlík), Koncentračný tábor pre duchovných v Podolínci (PhDr. Ján Dubovský), Poslanie a činnosť Slovenského úradu pre veci cirkevné (František Javorský).

 Genealogicko - heraldický klub MO MS v Martine a Biografický ústav MS usporiadali 16. 5. 1995 prednášku: **Po stopách vlastných predkov zemianskych rodov Zátureckých a Baricovcov**, ktoré bolo spojené so stretnutím príslušníkov oboch rodov.

 Oprava: Ospravedľujeme sa za chybné číslo májového vydania Fóra archivárov. Správne má byť uvedené č. 5 a nie č. 4.

OSOBNOSTI

Ludovít Kemény

Pôvodným menom Koch, pseudonymom Aba Sámuel, Kurucz Lantos. Je radený medzi významných historikov, publicistov a archivárov svojej doby. Narodil sa 5. 9. 1859 v Košiciach, kde aj zomrel 28. 1. 1927.

Otcom mu bol Ludovít Koch, obchodník, matka Júlia, rod. Háľková a manželka Anna, rod. Križáková.

Študoval na gymnáziu v Prešove a v Košiciach, v rokoch 1877 - 83 na univerzite v Budapešti. V roku 1885 sa stal archivárom a v 1894 hlavným archivárom mesta Košíc, až do roku 1925, kedy odišiel do dôchodku.

Na prelome 19. a 20. storočia patril medzi popredných predstaviteľov maďarského kultúrneho života v Košiciach. Písal verše, poviedky, črty, kultúrno - umeleckú publicistiku, venoval sa dejinám a estetike výtvarného umenia. Zaoberal sa politickou, hospodárskou a kultúrnou históriou Košíc a Abova. Usporiadal archív, vydával dokumenty, staral sa o ochranu historických a kultúrnych pamiatok a popularizoval ich. Bol autorom 797 knižných prác, štúdií a článkov v odborných časopisoch a článkov v miestnych periodikách. V rokoch 1910 - 16 redigoval *Törtenelemi Közlemények Abaúj - Torna vármegye és Kassa múltjáról*, 1898 - 1911 turistický časopis *Abaúj vidéke*, 1917 - 18 *Városi Közlöny*. Zároveň bol funkcionárom Kazinciho kruhu, Spolku košických spisovateľov a novinárov.

(podľa Biografického slovníka III, K - L, s. 66, spracovala Zuzana Kollárová)

Redakčná rada: V. Nováková, L. Vrtel', J. Hanus, Z. Kollárová

Toto číslo pripravil kolektív Štátneho oblastného archívu v Bytči

Technická úprava : Z. Kollárová,

Distribúcia: ŠOBA Bytča

Náklad: 240 ks.